

K OTÁZKE KONCEPCIE VIED O ČLOVEKU

ANDREJ SIRÁCKY, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Problematika človeka je veľmi zložitá a viacrovinná a úsilie o „zachytenie“ celej jej zložitosti a protirečivosti tvorí rámec (teoretický a metodický) mnohých vied. Bez ohľadu na to, ktorá z vied o človeku je najkompetentnejšia, faktom zostáva, že *základom existencie človeka je jeho materiálne, ekonomicke bytie*. Vieme, že človek je ako *organizmus* biologická realita. Vychádzajú z tohto *základného* určenia človeka — podľa Fromma — biológia, neurofyziológia, psychológia a iné príbuzné vedné disciplíny (paleontológia, antropológia, história, fyziológia, genetika a filozofia) sa majú *integrovať* do vedy (alebo vied) o človeku. Keď vychádzame od „fundamentu“, vidíme, že človek ako príslušník živočíšnej ríše, biologicky sa vyvíjajúci a z nej sa relatívne „vyčleňujúci“ druh, tvorí zložitý systém vzťahov, zložiek a aktivít, ktoré sa v rámci globálnej problematiky rozpadávajú na podsystemy a rôzne roviny. K ozrejmieniu podstaty človeka — tvrdí Fromm — nestačí len psychológia a sociológia, ale všetky vedy v súhrne a v kontexte všetkých aktivít človeka. Nie je dôležité skúmať len to, čo človek robí, ale treba hľadať aj zmysel jeho bytia a konania. Uvedené dve vedy (sociológia a psychológia) podľa Fromma boli vo veľkej miere prekážkou vzniku jednej integrovanej vedy o človeku. (1, s. 101)

Pre pokus o rozpracovanie marxistickej koncepcie vied o človeku môžeme nám ako *podnet* ešte viac než tieto Frommove myšlienky poslúžiť názory v minulom roku zosnulého významného švajčiarskeho vedca — psychológa Jeana Piageta. Obširnejšie sa touto koncepciou vied o človeku budeme zaoberať preto, aby sme mohli vysloviť vlastné stanovisko.

Jean Piaget vo svojich posledných prácach o problematike spoločenských a humanitných vied (UNESCO 1979) rozoberá otázku vied o človeku, najmä vzťah psychológie k humanitným vedám. Podrobne analyzuje problém „genetického štrukturalizmu“, aj keď ho ako svetonázor (filozofiu) odmieta. Vedy o človeku majú používať tie isté metódy ako prírodné vedy a majú analyzovať štruktúry, ktoré v biológii a vo všetkých vedách o človeku majú charakter „autoregulácie“ (v zmysle kybernetických systémov). Ide tu o „genetický štrukturalizmus“, v zmysle ktorého zložky [komponenty] nepresahujú rámec vlastného predmetu a nevysvetľujú nič, čo leží mimo týchto hraníc. To sú „zatvorené“ systémy, v podstate synchronické. Už tu treba konštatovať, že chybou tejto koncepcie je, že sa v nej zabúda na dialektické, dynamické a najmä spoločenské súvislosti a väzby. Na základe geneticko-štrukturalistickej metódy (vynechávajúc jej dialektické väzby) Piaget rozoberá problémy vied o človeku. Dotýka sa hlavne otázok metodických (experiment, kvantitatívna analýza, komparácia) a skúma prevažne vzťah vied o človeku k prírodným vedám. Východisko pre pochopenie človeka ako *historickej bytosti* vidí v jeho „ľudskej prirodzenosti“. To sú tzv. vedy nomotetické, ktoré skúmajú zákonitosti „pohybu ľudskej prirodzenosti“, majú blízko k matematike a logike a charakterizuje ich formalizmus rozličného stupňa. Prvú skupinu tvoria psychológia, sociológia, etnológia, lingvistika, ekonómia a demografja. V druhej skupine sú histo-

rické vedy ako história a archeológia, vedy literárne, aj „náboženstvo“, tvoriace „civilizáciu ako celok“.

Osobitné miesto v systéme vied o človeku podľa J. Piageta zaujímajú „právne vedy“, predmetom ktorých sú „normatívne fakty“. Kým zákony prevažnej väčšiny vied spočívajú na „príčinnom determinizme“, zatiaľ právne normy sú stanovené spoločenskými pravidlami.

Problematiku filozofických vied chápe Piaget veľmi abstraktne, schematicky, sú to vlastne „teoretické“ poučky prírodných vied, najmä biológie; sem patrí aj „metafyzika“ a spoločenská prax. Túto skupinu charakterizujú „otvorené problémy“, ale v nich podľa Piageta nemajú miesta ani etika, axiológia a vôbec nie marxistická filozofia. Pri vzniku vied o človeku pôsobili a pôsobia aj teraz faktory, ktoré možno označiť ako historické, komparistické tendencie, genetické vplyvy, modely prírodných vied, experiment, formalizujúce poznatky. V poslednom čase je tu najmä rastúci vplyv matematiky s jej modernými odvetvami (abstraktná algebra, typológia, kombinatorika, teória informácií, numerická matematika, teória množín, logická matematika a i.). Z týchto metód a „modelov“ zvyčajne najmä experiment (ako základ všetkých metód), analýzu empirických dát a generalizáciu na vysokom stupni abstrakcie.

Mnoho miesta venuje Piaget vo svojich úvahách o vedách o človeku, ako už bolo uvedené, otázkam experimentu. Najúspešnejšie túto metódu používa psychológia a po nej sociológia. Ale sú aj tu problémy, lebo v experimentovaní vo vedách o človeku, najmä v psychológii, pôsobí *silný subjektívny faktor a často splýva pri analýze a syntéze objekt so subjektom*. Subjekt, ktorý skúma sám seba, alebo experimentuje na sebe — tvrdí Piaget — obsahuje vždy určité riziko, pokiaľ ide o objektívnosť a všeobecnú platnosť svojich poznatkov. Vedy o človeku budú vždy zápasit s určitou „dávku neobjektívnosti“, lebo tým, že je subjekt zároveň aj objektom analýzy, otvárajú sa dvere problematickým hypotézam a „vedeckej neurčitosti“. Pri skúmaní „celostných štruktúr“ a globálnych spoločensko-psychologických javov je len v menšej miere možné používať kvantitatívne (logicko-matematické) metódy. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že mnohé „otvorené“ problémy tu vznikajú pre Piageta aj v dôsledku jeho nedialektického myslenia.

Dlho ešte zostane pri definovaní vied o človeku otvorená aj otázka ich miesta v systéme vied (všeobecne). Pri utvorení „globálneho systému“ vied podľa Piageta existujú ideologické a filozofické „predsudky“ a predpoklady. Má pravdu v tom, že pri klasifikácii vied nedajú sa uplatňovať „lineárne kategórie“ (musí sa prekonať „model“ A. Comtea). Podľa týchto kritérií (matematika, fyzikálne vedy, biológia, psychológia a spoločenské vedy) nemožno vedy triediť najmä z týchto dôvodov: a) že ich predmet sa často prekrýva; b) že vznikajú nové vedné odbory, ktoré majú hybridný charakter. Lineárna typológia Piageta je nesprávna aj preto, že každá veda má rôzne aspekty a roviny, zahŕňajúce „hraničné odbory“ a pracuje so systémom kategórií a pojmov, ktoré sa vyskytujú v rôznych súvislostiach takmer vo všetkých vedách. Napokon, aj pokiaľ ide o metódy, vedy sa vzájomne dopĺňujú. Ťažkosti spočívajú, ako už bolo uvedené, aj v zložitých vzťahoch objektu a subjektu. Aj to je dôvod pre interpretáciu zložitých spoločenských a myšlienkových procesov na rovine „cyklických útvarov“ a nie na „lineárnej kauzalite“.

Piaget, podľa svojho záujmu a profesie, veľa miesta venuje vo svojich úvahách problémom psychológie. Pripúšťa, že pre rozvoj osobnosti človeka má

veľký význam aj ekonomika, sociológia a lingvistika, ale *klúčové* miesto má tu psychológia. Iba za posledné desaťročie sa jej podarilo vytýčiť *vlastný predmet výskumu* a vypracovať svoju špecifickú metódu (experiment a meranie). Dnešný rozmach psychológie bol umožnený tým, že sa „oddelila od filozofie“ a že prevzala „moderné“ logicko-matematické metódy (experiment, empiria, numerická analýza). Súčasné tendencie v rozvoji psychológie charakterizuje organicizmus, fyzikalizmus, neurofyziológizmus a najnovšie aj úsilie kriticky využiť psychoanalýzu (v „korektúrach Frommových a Horneyových) a hlbšie vnikáť do problémov vedomia, podvedomia, inštinktov a vášní. Psychológia sa stáva ústrednou vednou disciplínou pri rozpracúvaní teórie a metodológie interdisciplinárneho výskumu. Dôvody preto spočívajú v „jednotných štruktúrach a mechanizmoch“ a v exaktných metódach, blízkyh metodológií prírodných vied. Podľa Piageta vo vedách o človeku sa najefektívnejšie prejavuje nielen kritérium interdisciplinárnosti, ale sa v nich dopĺňa hierarchia a systém vied vôbec. Tvoria vlastne *jadro, totalitu vied*, pokiaľ predmetom je človek, jeho osobnosť, intelekt, emocionalita, fantázia a spoločensky progresívna prax. Podobne ako vznikajú nové „hraničné“ (hybridné) vedy v oblasti prírodných javov (kybernetika, biofyzika, biochémia, kvantová biofyzika a iné), tak aj vedy o človeku sa rozširujú o ekonometriu, psycholingvistiku, sociolingvistiku, etológiu, genetickú ontológiu a iné.

Piagetova koncepcia vied o človeku obsahuje nesporne aj niektoré pozitívne podnety a analýzy, ale „čosi“ tu chýba. Nezaraduje do tohto systému marxistické vedy a okrem toho ju charakterizuje aj určitá tendencia po stabilite („uzavretosti“) vied z hľadiska rozvoja psychológie. Základným nedostatkom je neschopnosť dialektického prístupu k analýze zložitých javov spoločenského a duchovného života. Zrejme je aj preceňovanie psychológie a podceňovanie histórie, ekonómie a filozofie. Okrem toho v rozvoji vied (a spoločnosti) sa stáva dominujúcim faktorom vedecko-technický pokrok a stúpajúca tendencia po automatizácii a vytváraní „intelektuálnych otrokov“ (robotov). Hlboký prierez cez vedy a dokonalá metodológia a metodika nemôže nahradiť nedostatok politicko-ideového aspektu, najmä ak ide o taký závažný systém vied, ako sú vedy o človeku.

Dialektický (historický) prístup by bol J. Piageta priviedol k riešeniu (alebo aspoň k nastoleniu) takých závažných problémov dneška, aké rieši filozofia, historický materializmus, vedecký komunizmus a marxistické spoločenské a politické vedy. Nesmeli sa zanedbať, spustiť so zreteľa také vážne problémy, ako je vzťah jednotlivca a kolektívu, racionalita, „iracionalita“ (podvedomých a inštinktvých zložiek) v živote spoločnosti, tried, skupín i jednotlivcov. Vieme, že ženúcimi motívmi konania, cítenia a myslenia jednotlivcov a skupín nie sú mýty, sex, podvedomie a fantázia, ale že *rozhodujúcimi faktormi spoločenského a myšlienkového vývoja sú životné, predovšetkým materiálne, existenčné záujmy a potreby ľudí*. V celom systéme, štruktúre vied o človeku výrazne vystupuje ďalšia, podstatná dimenzia. Pod „maskou“ rozumu, ľudských práv a abstraktného humanizmu (aj keď prikrývaných závojom mystiky, „iracionality“) odhaľujú sa vlastne záujmy, potreby, ciele a ideály ľudí. Z Piagetovej koncepcie a systému vied o človeku je zrejme, že ani psychológia a s ňou ani psychoanalýza nevysvetlila bezo „zvyškov“ mnohé prejavy nerozumnosti a nelogiky v celom sociopsychickom arzenáli dnešnej kapitalistickej spoločnosti. Keby to bolo také jednoduché a „racionalita“ a psy-

chika by hýbali dnešným svetom — vedeli by sme proste vysvetliť celú mizériu a cynizmus súčasného imperializmu. O dnešnej tvári sveta — v boji medzi kapitalizmom a socializmom — v „poslednej inštancii“ nerozhoduje ani racionalita, ani sex, ani vedomie so skrytými vrstvami podvedomia, ale *rozhoduje pomer mocenských, politických síl, triedne a sociálne boje a medzinárodne organizované mierové, pokrokové a demokratické hnutie na čele so socialistickou svetovou sústavou*. Nie je možné spod zorného uhlia vied o človeku vypustiť ani túto zložitú a rozporuplnú problematiku pre budúcnosť ľudstva, pre ďalší osud našej planéty.

V celej zložitej sfére ľudských a medziľudských vzťahov — a to je koniec koncov predmetom vied o človeku — nerozhodujú, ako ustavične pripomíname, len rozumné úvahy, novoveké mýty a retardačné spoločenské a myšlienkové formy a tradície. Nerozhodujú preto, že nevedú k reálnym a objektívne pôsobiacim záverom a východiskám z labyrintu ľudského sveta. Môže byť človek psychicky vyspelý ako jedotlivec, ako člen sociálnej skupiny a môže mať pritom aj rozsiahle vedomosti („racionalita“), ak ich nevie systémovo, logicko-historicky uplatňovať v súvislostiach ekonomických, sociálnych a triednych — nedostane sa ani o krok dopredu. Takéto („racionálne“ izolované) poznatky tvoria len zmes (chaos) neusporiadaných téz, pravidiel, hypotéz a prognóz v každodennom živote meštiakov a malomeštiakov. Nezapadajú účinne do organizovaného a ideovo-politicky pevného hnutia pokrokových síl našej planéty. Iba totálny pohľad a „nadhľad“ z výšin vied o človeku (a vôbec vied), obohatený predovšetkým o politicko-ideovú dimenziu, vedie k jasným horizontom a k budúcnosti.

Môžeme mať obrovské, rozsiahle znalosti z rozličných vedných odborov, aj z celého komplexu vied o človeku (od filozofie, psychológie, sociológie až po lingvistiku, históriu, ekonómiu a teoretické axiómy prírodných vied), ak ich nevieme v praxi spoločensky a politicky využiť (integrovat a operacionalizovať) na riešenie základných problémov dneška, nepomáha nám ani „lineárna“, ani „cyklická“ teória vied o človeku. A najmä ak chce človek s plnou spoločensko-osobnou zodpovednosťou rozhodovať nielen o sebe, o svojej rodine a blízkyh, ale aj o celej spoločnosti, o ľudstve a o budúcnosti našej planéty.

Človek, ktorý je po všetkých stránkach skúmaný, analyzovaný a zahľadený do budúcnosti, musí sa vyznať v situácii a vedieť z nej robiť závery — správne „štartovať“, aby došiel k cieľu. Či v takomto myslení a uvažovaní môže človek (aj v rámci vied o človeku) obísť historický, osudový boj dvoch systémov, boj tried, pokroku a reakcie, imperializmu a socializmu? Myslím si, že záruka racionálneho myslenia, umocneného na rovinu progresívnej akcie, spočíva v tomto spoločenskom a osobnom rozhodovaní medzi silami pokroku a reakcie.

Len v integrovaných rovinách priesečníka všetkých vied o človeku (a nielen týchto vied) možno zachytiť zložitú sféru kolektívnych akcií a individuálnych skutkov a vedieť rozanalyzovať ich motivácie, rozpoznať zastierané záujmy, potreby a ideály a rozlíšiť pokrokové trendy od spráchnivelych tradícií, legend a mýtov. Na všetky tieto a predtým uvedené otázky môže nám odpovedať *marxistická koncepcia vied o človeku*. Aj keď som už niektoré otázky pri kritike Frommových a Piagetových názorov nadhodil, som si vedomý, že *definitívnu* odpoveď dnes sotva ešte môžeme dať. Už vo svojej knihe *Sociológia a integrácia vied* (Bratislava 1968) som sa otázkou vied o človeku podrobne zaoberal a s určitými korektúrami (vlastne modifikáciami) tieto názory môžem i dnes akceptovať. Uvádzam tam, že problematika človeka je predmetom

mnohých vied, počnúc od antropológie a histórie (spolu s archeológiou), politickej ekonómie a sociológie až po psychológiu, filozofiu (s logikou a sémantikou), pedagogiku, etiku a niektoré biologicko-lekárske vedy. Z určitých aspektov sa otázkami človeka zaoberajú aj ďalšie vedy: politické vedy, teória riadenia, kybernetika a niektoré technické vedy. (2, s. 64—65) Zdôrazňujem pritom, že je potrebná komplexná (tímová) práca, aby sa vytvorilo metodologické východisko pre marxisticko-leninskú koncepciu vied o človeku. Nadväzujúc na to, čo som už v tejto veci napísal, domnievam sa, že je potrebné určiť *širší okruh* vied o človeku, v nich hľadať *dominantné vedy* a tieto doplniť poznatkami *špeciálnych* vied, ktoré ozrejmujú len jednotlivé aspekty vývoja a formovania človeka. Integrujúcim faktorom je tu systém marxizmu-leninizmu a v ňom filozofia (v celom rozsahu svojich problémov a kategórií).

Naš pokus o marxistickú koncepciu vied o človeku v krátkosti zhrňujeme takto: do *širšieho okruhu* vied o človeku patria všetky uvedené vedné disciplíny, počnúc od antropológie a histórie až po pedagogiku a etiku. *Dominantné* vedy v tomto systéme sú podľa mojej mienky filozofia, psychológia a sociológia, *jednotlivé aspekty* ozrejmujú niektoré spoločenské vedy (napríklad právne vedy), ako aj niektoré biologicko-lekárske a technické vedy.

Človeka ako *integrovanej celok*, ako biosociálnu jednotku môžeme skúmať z rôznych aspektov, rovín a etáp jeho „očlovečovania“. Jednotlivé vedy kladú dôraz na rôzne aspekty vývoja človeka, jeho bytia, základne, ekonómie, sociálneho života, celej oblasti nadstavbovej, vedomia a jeho skrytých vrstiev. Z hľadiska marxizmu-leninizmu v celej tejto problematike je *rozhodujúce* postavenie človeka v danej vývinovej etape (história).

Ukázal som tu na zložitý vzťahy medzi vedami o človeku, na problémy, ktoré sú ešte „otvorené“ a ktoré treba doriešiť. Som však presvedčený, že zložitý a neraz aj tragický osud človeka nemôžu v *plnosti* vystihnúť len vedy o človeku (a ani ostatné vedy), ale aj hlboké a prenikavé diela umelecké, literárne a dokonca aj vedy o prírode, o kozme, o galaxiách a metagalaxiách, o nedostupných diaľkach, strácajúcich sa z horizontu zemskej reality.¹

Po tomto odbočení môžeme zhrnúť, že vedy ako celok nám dokazujú, že

¹ Na tomto mieste prekračujem kompetenciu vied o človeku, pretože život človeka sa odohráva nielen na povrchu našej planéty. Človek preniká aj do kozmu a poznáva vesmírne diaľavy, čo sa premieťa do zložitých a protirečivých podmienok jeho prírodného, historického a spoločenského vývoja (v kolektívnej „tvári“, ale aj v individuálnom zvyraznení). Vedy v celom ich úhrne, globálne a vo všetkých súvislostiach, v systémoch uzavretých a otvorených nám dokazujú, že všetko, čo sa odohráva na tejto planéte, je objektívne determinované možnosťou života — ako jedinej alternatívy pre človeka a pre život na tejto Zemi. Zdá sa, že nech akokoľvek vysoko ťahajú plamene — v bio a noosfére našej „racionality“, sotva kedy prekročia dimenzie reality fyzikálno-chemickej (prírodzene s dialektickou redukciou až po fenomén života).

V súvislostiach, v rámci ktorých sa naše úvahy pohybovali, rozširujeme naše poznatky z vied o človeku o poznatky z celej prírody, z celého kozmu. Môžeme tvrdiť, že všetko — v hraniciach absolútna — čo sa odohráva na našej Zemi, sa vedecky vyjadruje v kategóriách fyziky a chémie a v „poslednej inštancii“ v klesajúcich stupňoch redukcie až po biosféru. A potom, aký je prechod od fyziky k chémii (napríklad vo vnútri našej Zeme od 6000 st. C. až po 30—60 st. C. na povrchu) — to už spadá do existencie fenoménu BIOS — od jeho počiatkov až po vznik a vývoj homo sapiensa. Vieme, že vznik a rozvinutie fenoménu ŽIVOT bolo možné len na tejto základni. Je úlohou všetkých (najmä prírodných) vied skúmať, či len postupná redukcia procesov

udalosti na našej Zemi, zákony prírody a histórie („zákon sveta“) majú svoju logiku, sú neúprosné a pevné. Udalosti, aj keď majú svoj bioľudský charakter, pohybujú sa na našej planéte železnou zákonitosťou (je tu síce rastúca úloha subjektu v dejinách), ale v „poslednej inštancii“ tu pôsobia a život podmieniajú zákony fyziky a chémie s príslušnou redukciou v celej biosfére. A i naše dejiny, náš socialistický vývoj nemôže nepodliehať týmto zákonom. I naše plánovanie a cieľavedomá činnosť človeka a sociálnych skupín sa pohybuje v rámci objektívne platných zákonov. Vieme, že celá teoretická problematika človeka sa prelína do zložitej siete prírodných a spoločenských vied; cez krutosť prírody človek sa v ťažkých sociálnych zápasoch a v myšlienkových sporoch prebojováva k svojmu historickému cieľu. Vedomosti z ekonómie nám dokazujú, že kým sa nezbavíme úplne kapitalistického dedičstva a kým existujú trhové a peňažné vzťahy, možné je — za určitých podmienok — aj v socializme vykorisťovanie cudzej práce (ako typické príklady sú zlodejstvo, okrádanie, korupcia, príživníctvo, úplatky, nesocialistický spôsob obohacovania sa). Nejde tu len o jedinca, žijúceho v predstavách kapitalizmu, prípadne až feudalizmu, ktorý na socialistickej základni a za predstieranú prácu dostáva nezaslúženú mzdu. Známe sú aj príklady „socialistických malomeštakov“ s ich farizejskou dvojtvárnosťou. Dávame si otázku: ako exaktne, objektívne zistiť skutkový stav, že blahobyt jedinca, rodiny, príbuzenstva sa nezakladá na socialistických hodnotách, ale na zneužívaní kapitalistami zdedeného mechanizmu (trh, zisk, peniaze, šmelina)? Je jasné, že u jednotlivcov je vždy možné — pokiaľ nestoja pevne na pôde socializmu — toto obchádzanie pravidiel socialistického spolunažívania a príživovanie sa na cudzej práci. Proti takýmto jednotlivcom (nevyliečiteľným recidivistom) často nepomáhajú ani prísne sankcie a ani „morálny mechanizmus“ nevedie k želaným výsledkom.

Z našich úvah vidieť, že *podstatný problém človeka*, problém riešenia ľudských a medziľudských vzťahov nespočíva hlavne na „racionálnej“ rovine, ale riešenie, *koreň a podstatu* treba hľadať vo všetkých súvislostiach života jedinca a spoločnosti — v klíme materiálnej výroby a v celkovej duchovnej atmosfére. Dostávame sa takto do hlboko duchovnej a duševnej sféry, do problémov morálky, svetonázoru, ideológie. Tento aspekt nemôže uniknúť zo zorného uhla vied človeku. Ale aj horizont vied o človeku (a vôbec vied) sa musí rozšíriť, ako sme na to už ukázali, o komplexné aktivity človeka (od filozofie a ideológie až po umenie, politiku a spoločenskú prax). Dimenzia vied o človeku sa rozširuje nielen o poznatky prírodných a technických vied, ale aj, ako som už zdôraznil, o umenie, literatúru, hudbu, výtvarné umenie, výchovu, tlač, rozhlas, televíziu. Lebo dnešný i budúci človek nežije len v úzkom

fyzikálno-chemických viedla ku vzniku biosféry a či rozhodujúci iný faktor (zasa len fyzikálno-chemický, ale vonkajší) vytváral podmienky pre život na našej planéte? Len daná a relatívne stála vzdialenosť Slnka od Zeme vytvára predpoklady, aby sa vnútorné faktory a podmienky Zeme menili na javy a procesy súi generis špecifické. To dokazuje aj fakt, že na ostatných telesách našej slnečnej sústavy — podľa dnešných našich poznatkov — nevznikol život. — Je otázkou vied ako globálneho systému poznatkov zisťovať, ktoré faktory — vonkajšie i vnútorné — urýchlivali alebo spomaľovali procesy rozvíjajúce sa v biosfére. Procesy od fyziky a chémie cez biosféru až po človeka. Je evidentné, že len preto, že existuje Slnko v našom slnečnom systéme, že jeho vzdialenosť od Zeme je približne 150 mil. km, vznikli a existujú objektívne podmienky pre život na nej. S tým súvisí aj „výskyt“ človeka a jeho dramatické osudy na našej planéte.

priestore svojho domova: mnohými nitkami je pospájaný so svetom a s celým kozmom. Ani si dobre neuvedomujeme, ako už niekoľko desaťročí vstupujeme do kozmickej éry dejín človeka, v perspektíve ktorej zemská existencia človeka nadobudne celkom iné aspekty a hodnoty.

V našich úvahách ukazujeme stále na to, že *komplexná problematika* človeka vybočuje z rámca vied o človeku. Nedostatočne ju spájame s problémami hlbok ľudského vedomia a podvedomia, s celou, pomerne málo prebádanou sférou racionálne nemotivovaných skutkov, inštinktov, vášní, sexu a psychických zvráteností, všetkého toho, čo sa nesprávne zaraďuje do kategórie „iracionality“. Pri takýchto úvahách a výskumoch nejde o nijaký útek z reality, ale ide o ponorenie sa do hlbok duševného života, do všetkých záhybov toho, čo sa v človeku aj vo vnútorných konfliktoch nahromadí a čo súvisí s kategóriami svedomia, morálky, charakteru, svetonázoru, dobra, spravodlivosti, zmyslu a s hodnotami života. Zdôrazňovali sme aj to, že vedy o človeku v celom rozsahu svojej kompetencie majú skúmať aj hlbiny vedomia a „podvedomé štruktúry“ našej osobnosti, všetko, čo leží pod „povrchom“ vedomia a v čom spočíva nebezpečná sféra expanzie EGA až „do kozmických výšín“. Netreba zvlášť prizvukovať, že takéto úvahy už ďaleko prekračujú kompetenciu psychológie a dotýkajú sa hlbokých biologických súvislostí (životný pud, expanzia, agresivita organizmu, sex, zachovanie jedinca, druhu a rôzne psychické zvrátenosti). V dlhom historickom vývoji človeka deje sa táto biologická „redukcia“ a modifikácia úmerne k spoločenskému a myšlienkovému pokroku.

Tou mierou, akou prebieha biologická „redukcia“ človeka, *rastie úroveň a výška jeho „zospoločenšenia“*. Proces rastu všetkých intelektuálnych, emocionálnych a praktických aktivít človeka sa *urýchľuje a prehľbuje* — aj pod tlakom vedecko-technickej revolúcie — v socialistickej spoločnosti, v podmienkach rozvinutého, reálneho socializmu. Počnúc od jedinca, od rodiny, cez školu a pracoviská i pridružené kolektívy formujúce inštitúcie je tu nesporný pozitívny trend „socializácie“ človeka, jeho vnútorného prežívania novej reality, jeho všestranného dozrievania a plnenia historickej úlohy budovania komunistickej spoločnosti. Tu však pri rozrastaní sa životných, spoločenských funkcií človeka a rodiny vzniká nebezpečenstvo — aj v socializme — presahovania týchto funkcií do sféry toho, čo charakterizuje homo consumensa. Tomuto však čelí celý náš vzdelávací, ideovo-výchovný systém, aj dôležitý fakt, že u nás ide o zabezpečenie životných istôt a v tomto zmysle sa umocňuje kompetencia a zodpovednosť vied o človeku: od všestranného zabezpečenia funkcií rodiny, od materiálneho života až po kultúrne potreby a dospievanie detí, o výchovu, vzdelanie, morálku. Ide teda o funkciu samej rodiny nielen *všeobecne*, ale o jej fungovanie a pôsobenie v kontexte našej socialistickej spoločnosti. Potrebné je nevyhnutne vybudovať dobre fungujúci mechanizmus individuálnych a kolektívnych, rodinných a manželských vzťahov (a to nielen na rovine sociálnej a fyziologicko-psychologickej, ale v plnom súlade s ich [manželov, rodičov, detí] funkciou celospoločenskou, morálnou, svetonázorovou a výchovnou v ich plnom začlenení do socialistickej spoločnosti s tým, že starostlivosť dospelých o deti, o rodinu, o príbuzných nikdy *neprekročí medzi* spoločenských záujmov a hodnôt. Aktivita jedinca aj ako člena kolektívu sa musí dotiahnuť až do polohy praktickej, politickej a morálno-charakterovej. Aj v tomto vidíme jednu z dôležitých praktických úloh, ktoré vyplývajú z *celostne* chápanej koncepcie vied o človeku.

Človeku a rozvíjaniu medziľudských vzťahov hrozí dvojaké nebezpečenstvo aj v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti. Nejde len o „dotiahnutie“ týchto (ľudských, jedincových, rodinných a skupinových) problémov z polohy spoločenskej a filozofickej do roviny praktickej a reálnej. Ide o analýzu tejto situácie a o rozpoznanie nebezpečenstva, ktoré v tomto úseku hrozí aj v socializme. Spoločenský a myšlienkový vývoj človeka je aj u nás ohrozený na jednej strane dogmatizmom, šablónami, stereotypmi a myslením „zmrazenej“ reality spoločenskej a duchovnej. Na druhej strane je ešte horšie druhé nebezpečenstvo. Je to „absolútna otvorenosť“ myšlienky, ktorá môže — z teoretickej do praktickej polohy — ohrozovať nevyhnutnú praktickú, akčnú, programovú a ideovú jednotu socialistického (robotníckeho, medzinárodného) hnutia. To je nebezpečenstvo, ktoré v dôsledku špecifických podmienok vo vyspelých kapitalistických krajinách vedie na jednej strane k reformizmu a kompromisom s kapitalizmom, na druhej strane predstavuje nebezpečenstvo „otvoreného marxizmu“ voči vplyvom, ktoré ho chcú ochudobniť o leninskú zložku. Preníkaním týchto vplyvov by bolo možné zvrátiť alebo aspoň spomaliť — v teórii a praxi — budovanie socializmu s jasnou perspektívou komunizmu.

Aj v jednom aj v druhom prípade ide, ako sme už uviedli, o *prekročenie kompetencie vied o človeku* smerom k buržoáznym koncepciám a teóriám o spoločenskom a myšlienkovom vývoji bez konfliktov a najmä bez triedneho boja. V oboch prípadoch ide o nedialektické (metafyzické) deformovanie reality a logiky udalostí a o „absolutizovanie“ rozumu.

V takomto prípade, keď z vied o človeku vynecháme *globálne* (politické, spoločenské, ideové) aspekty, nedeje sa len jednostranné (mechanické, metafyzické) odtrhnutie myšlienky od spoločensko-myšlienkového vývoja, ale ide aj o „neracionálne“ *použitie dialektiky, jej metódy — a to redukciou len na jednu jej zložku [plus alebo mínus, bez ich vzájomného prepojenia]*. To je absolutizácia jednej stránky, jedného pohľadu: ide v podstate o metafyzickú metódu, aj keď sa kryje dialektikou a konkrétnosťou. Chýba tu najmä triednosť a straníckosť, pretože v celom rozsahu poznávania nikdy nemôžeme zatvárať oči voči realite, vidieť *len povrch* alebo *len podstatu*. Naopak, musí sa v dialektickej väzbe vidieť aj povrch, aj podstata.

„Metafyzická dialektika“ (ak možno tak povedať) znamená absolutizovanie: v jednom prípade statiky, nehybnosti, strnulosti, „večnosti“, mumifikáciu vecí a myšlienok, falošnej „reality“ systému, myslenia, fantázie; v druhom prípade ide o absolutizáciu pohybu, nereálneho „toku“ a prázdneho pohybu (bez miesta a času) spoločnosti a myslenia až do chimerických dimenzií rozkladu všetkých vecí a pojmov. V oboch prípadoch sa nerešpektujú základné princípy marxizmu-leninizmu a pohľad sa uzaviera do ohraničených priestorov jednej vedy alebo vied, bez ich prepojenia na ostatné vedy a na komplex aktivít človeka. Ide o nepochopenie postupného (relatívneho) približovania sa nášho myslenia k absolútnej pravde (Lenin). Prekonať „detskú chorobu“ metafyzického myslenia a schopnosť spájať (integrovať) všetky poznatky a aktivity človeka *do jednotného systému marxizmu-leninizmu* musí byť úlohou vied o človeku, dokonca všetkých vied.

LITERATÚRA

1. FROMM, E.: The Anatomy of Human Destructiveness. New York 1973, I.
2. SIRÁCKY, A.: Sociológia a integrácia vied. Bratislava 1968.